

Hulpmiddelen voor de uitvoering van projecten t.a.v. het behoud en de versterking van het bibliotheekwerk in kleine kernen

Inleiding

Leefbaarheid kleine kernen

Al enige jaren is er veel aandacht voor de leefbaarheid van kleine kernen in voornamelijk de plattelandsgebieden in Nederland. De leefbaarheid in deze kernen staat onder grote druk door onder meer de verschraving van het voorzieningenniveau. In toenemende mate verdwijnen voorzieningen uit kleine kernen – met name winkels – of beperken hun dienstverlening (o.a. postkantoren en banken). Ook de bibliotheekvoorziening wordt in een toenemend aantal kernen in haar voortbestaan bedreigd of is onvoldoende in staat noodzakelijke vernieuwingen door te voeren.

De openbare bibliotheek wordt door de inwoners van kleine kernen als een belangrijke voorziening beschouwd, die men graag behoudt. De top-3 van voorzieningen bestaat uit winkel, basisschool en huisarts; de bibliotheek maakt deel uit van de voorzieningen die dorpelingen in tweede instantie van belang achten: dorps huis, sportveld en sportzaal, halte openbaar vervoer en post- en bankservice. De bibliotheek is de grootste culturele voorziening op het platteland. De openbare bibliotheek geldt als een laagdrempelige voorziening, waar – landelijk – bijna 30% van de bevolking lid is en ongeveer 50% gebruik maakt. Ook de overheid, onder meer op provinciaal niveau, maakt zich hard voor behoud en zelfs versterking van het bibliotheekwerk in kleine kernen, omdat zij wordt gezien als een belangrijke schakel bij het behoud en de versterking van de leefbaarheid in kleine kernen. Daarnaast speelt momenteel de landelijke herstructurering van het bibliotheekwerk een rol, met als doel de innovatiekracht van de sector te vergroten. Het is van belang dat ook het bibliotheekwerk in de kleine kernen bij dit proces betrokken is. Ook voor kleinschalig bibliotheekwerk liggen er tal van kansen voor verbreding en versterking van de functie.

Doel van de hulpmiddelen

Met een pakket aan hulpmiddelen beoogt ProBiblio, dat als serviceorganisatie een bijdrage wil leveren aan de kwaliteit en de samenhang van het bibliotheekwerk in Noord- en Zuid-Holland, beleidsmakers bij bibliotheken en gemeenten te ondersteunen bij het maken van keuzes voor de bibliotheekvoorziening die het beste past in de kernen in het werkgebied waarvoor zij verantwoordelijk zijn. De zoektocht naar de optimale bibliotheekvoorziening in kleine kernen – in dit verband gedefinieerd als nederzettingen met minder dan 5000 inwoners – is een subtiel spel, dat een naar buiten gerichte en communicatieve opstelling vraagt. Zeker in kleine kernen is het van belang om met de bibliotheekvoorziening nauw aan te sluiten bij de wensen van het beoogde publiek en draagvlak te hebben bij de andere bij de gekozen doelgroepen betrokken instellingen en – heel belangrijk – hun vertegenwoordigende personen. Het is essentieel zich te realiseren dat het voorzieningenniveau in toenemende mate een resultaat is van de mate waarin de bevolking zich betrokken voelt bij de diverse voorzieningen.

Opzet van de hulpmiddelen

Startpunt voor het pakket hulpmiddelen is de onderstaande beschrijving van de wijze waarop een onderzoek naar de meest passende bibliotheekvoorziening in een kern kan worden aangepakt. Per onderdeel van de onderzoeks aanpak wordt naar bepaalde hulpmiddelen verwezen die de uitvoering van dat onderdeel kunnen ondersteunen.

Naast een verwijzing naar specifieke hulpmiddelen wordt met regelmaat ook verwezen naar de Kansenskaart vitaal platteland (www.kansenskaart.nl), die nog verder gaat in de ondersteuning van onderzoekprojecten ten aanzien van het bibliotheekwerk in kleine kernen. De Kansenskaart is nog in opbouw.

Stappenplan

In grote lijnen omvat het in dit verband voorgestelde stappenplan de volgende onderdelen:

1. afstemmen met gemeente
2. marktverkenning
3. opstellen SWOT-analyse huidige bibliotheekvoorziening en formuleren uitgangspunten voor de toekomstige voorziening
4. voorselectie maken van mogelijke scenario's voor de toekomstige bibliotheekvoorziening
5. voorziening inrichten: uitwerken scenario's met partners
6. definitieve scenario's vaststellen en doorrekenen
7. rapportage definitieve scenario's.

> *Voor een model plan van aanpak zie Hulpmiddel 1.*

Stap 1 Afstemming met gemeente

In een gesprek met betrokken wethouder en/of beleidsambtenaar wordt steun gevraagd voor het onderzoek. Daarvoor is het nodig dat er overeenstemming is over probleemstelling, doelstelling/beoogd resultaat, plan van aanpak en tijdsplanning. De gemeente kan als opdrachtgever van het onderzoek optreden en krijgt zeker in dat geval de toezegging dat zij concrete voorstellen ontvangt voor de toekomstige bibliotheekvoorziening, inclusief kostenindicatie.

Tegelijkertijd kan worden vastgesteld in hoeverre en op welke manier er een verbinding kan worden gemaakt met eventueel andere lopende onderzoeken en bewonersinitiatieven binnen de gemeente, bijvoorbeeld in het kader van gemeentelijk leefbaarheidbeleid.

Het gesprek kan ook worden benut om informatie te krijgen over beleidsvoornemens van de gemeente, die van invloed kunnen zijn op de keuze voor de toekomstige bibliotheekvoorziening. Doel is om vast te stellen welke *functies* de bibliotheek moet vervullen. Het kan nuttig zijn om ook ambtenaren van andere beleidsterreinen – bijvoorbeeld jeugdbeleid, ouderenbeleid, onderwijs – voor dit gesprek uit te nodigen om zo mogelijke dwarsverbanden te leggen.

Het kan handig zijn om te vragen of er gratis ruimte in het gemeentehuis beschikbaar kan worden gesteld voor één of enkele bijeenkomsten van het klantenpanel (zie hieronder). Voorts kan al worden gevraagd om potentiële leden van het klantenpanel. Ambtenaren kennen vaak de invloedrijke personen in een kern.

> *Voor een overzicht van gemeentelijke beleidsterreinen waarop de bibliotheek een functie kan vervullen zie Hulpmiddel 2.*

Stap 2 Marktverkenning

Om de toekomst van de bibliotheekvoorziening te kunnen bepalen is een goed beeld van de lokale omstandigheden onontbeerlijk. De volgende gegevens moeten verzameld worden om dat beeld te vormen:

- informatie over beleidsvoornemens van de gemeente, waarop het bibliotheekwerk kan aansluiten (al genoemd bij stap 1)
- demografische en geografische gegevens
- gegevens huidige bibliotheekvoorziening

- gegevens over andere instellingen en voorzieningen: feitelijke gegevens en informatie over doelstellingen en activiteiten waarop de bibliotheek kan aansluiten en de wensen die men t.a.v. bibliotheekwerk heeft.
- > Voor meer informatie over de te verzamelen gegevens zie Hulpmiddel 3.
- > Voor meer informatie over vaak uitgebreider behoefteonderzoek zie www.kansenkaart.nl (onderdeel De Vraag).
- > Mogelijk interessante feitelijke gegevens over het bibliotheekwerk in kleine kernen zijn te vinden op www.kansenkaart.nl (onderdeel Feiten en cijfers).
- > Voor achtergrondinformatie over interviewtechniek is “Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek” van P.G. Swanborn bruikbaar.

Stap 3 SWOT-analyse en uitgangspunten toekomstige voorziening

Deze stap loopt deels gelijk op met stap 2 en gaat vooraf aan het verzamelen van gegevens over de wensen t.a.v. bibliotheekwerk van een aantal van belangrijke lokale partijen.

Analyseer gebruikmakend van de verzamelde gegevens de huidige bibliotheekvoorziening op basis van sterkten en zwakten, kansen en bedreigingen. Kijk daarbij in ieder geval naar ontwikkelingen in ledenpercentage en gebruik van afzonderlijke onderdelen van de collectie (uitleningen per categorie, gemiddeld aantal uitleningen per band). Van belang hierbij is een vergelijking met de landelijke trend, waarover gegevens zijn te vinden via de website van de VOB.

Kijk ook naar de overige dienstverlening en de kwaliteit daarvan.

Maak bovendien een analyse van het aantal inwoners dat gebruik maakt van een bibliotheekvoorziening buiten het eigen dorp.

Trek bij het bepalen van de kansen en bedreigingen de lijn van de huidige voorziening naar de toekomst door en stel vast wat er – rekening houdend met de verwachte ontwikkelingen – intern en extern aan kansen en bedreigingen voorzien wordt.

Op basis van de SWOT-analyse kunnen uitgangspunten voor de toekomstige bibliotheekvoorziening worden geformuleerd. In het algemeen gesteld kan dat neerkomen op bijvoorbeeld:

- De voorziening richt zich hoofdzakelijk op de bevolkingsgroepen die vanwege beperkte mobiliteit het sterkst op de lokale voorzieningen zijn aangewezen: kinderen tot en met 12 of 16 jaar, hun ouders, senioren en/of gehandicapten.
- De voorziening maakt deel uit van het netwerk van openbare bibliotheken en geven gebruikers toegang tot alle diensten die binnen dit netwerk beschikbaar zijn.
- De voorziening maakt – inhoudelijk en bij voorkeur ook fysiek – deel uit van het lokale netwerk van voorzieningen, waaronder scholen en zorginstellingen.
- Er wordt gebruik gemaakt van moderne (informatie)technologie.

Maar natuurlijk moeten deze uitgangspunten aan de lokale situatie aangepast worden, bijvoorbeeld door het kiezen voor één doelgroep of een nog nader beperkte doelgroep. Ook de nadere hierboven genoemde uitgangspunten vragen om specificatie en aanvulling.

Stap 4 Voorselectie toekomstscenario's

Op basis van de in de vorige stappen verzamelde gegevens, gecombineerd met eigen ervaringen en ideeën en verwachtingen wordt een voorselectie gemaakt van mogelijke scenario's voor de toekomstige bibliotheekvoorziening. Vanuit de gekozen *functies* (bijv. taalontwikkeling bij kinderen) worden mogelijke *activiteiten* (bijv. uitlenen van leesboeken) gekozen en vervolgens de mogelijke *voorzieningen* (bijvoorbeeld Servicepunt jeugd).

Als basis voor de voorselectie van voorzieningen kan gebruik worden gemaakt van de al eerder genoemde 'formules' en 'modules' voor bibliotheekvoorzieningen in kleine kernen, die eventueel aan de lokale situatie worden aangepast en ingekleurd.

Mogelijke formules voor bibliotheekvoorzieningen in kleine kernen zijn:

- a. bibliotheek-aan-huisdienst
- b. bibliotheekspreekuur
- c. vervoer van leners
- d. ophaal- en inleverpunt
- e. digitaal bibliotheekpunt
- f. leestafel
- g. kamerbibliotheek
- h. boekenautomaat
- i. bibliobus: jeugdbus, seniorenbus, algemene bus of biblioservicebus
- j. steunpunt: onderwijs of zorg
- k. servicepunt: jeugd en hun ouders óf senioren óf jeugd, hun ouders én senioren.

- > *Voor een overzicht van beschrijvingen van mogelijke voorzieningen in kleine kernen zie Hulpmiddel 4 of www.kansenkaart.nl (onderdeel Het Aanbod).*

Stap 5 Voorziening inrichten

Zeker in kleine kernen is het van belang om bij de realisatie van voorzieningen andere belangrijke partijen in een vroeg stadium te betrekken. Na een terugkoppeling van de voorgeselecteerde scenario's naar de mensen met wie bij stap 2 over de functies van de bibliotheek is gesproken, wordt vervolgens overlegd met vertegenwoordigers van instellingen die bij de totstandkoming van de gewenste voorziening van belang zijn, zoals kinderdagverblijven, scholen, ouderenorganisaties, dorpshuizen. In overleg met hen worden de scenario's nader uitgewerkt.

Stap 6 Vaststellen definitieve scenario's

Na het contact met de instellingsvertegenwoordigers kunnen de definitieve scenario's worden vastgesteld en kunnen de exploitatie- en investeringskosten worden berekend.

Bij de beschrijving van de definitieve scenario's wordt zoveel mogelijk aangegeven met wie er op welke wijze zal worden samengewerkt.

- > *Voor kostenposten per type bibliotheekvoorziening zie Hulpmiddel 5*
- > *Voor meer informatie over kosten en – van groot belang – financieringsmogelijkheden zie www.kansenkaart.nl (onderdeel Middelen) biedt informatie*
- > *Voor informatie over inhoudelijke en fysieke samenwerking zie www.kansenkaart.nl (onderdeel Samenwerking).*

Stap 7 Rapportage definitieve scenario's

Tenslotte volgt de rapportage van de resultaten van het onderzoek aan de wethouder en/of ambtenaar. Ook andere betrokkenen ontvangen een rapportage.

- > *Voor een modelopzet voor de rapportage zie Hulpmiddel 6.*